Homas
the spiritual way to success

K. Krishna Prasad Bhat
Website: http://homas.in
Email: homasonline@gmail.com
Mobil: 8000858858 /9940406777

अथ मृत्युञ्जयमन्त्रप्रसङ्गात् मन्त्रसारोक्तो रोगशान्तिकरधन्वन्तरिमन्त्रोऽपि लिख्यते —

अपान्तरतमा ऋषिः । त्रिष्टुप्छन्दः । धन्वन्तरिर्देवता । ओं बीजम् । स्वाहा शक्तिः । सर्वरोगविनाशनार्थे विनियोगः । ओं नमो भगवते हृत् । धन्वन्तरये शिरः । अमृतकलशहस्ताय शिखा । सर्वामयविनाशनाय कवचम् । त्रिलोकनाथाय नेत्रम् । विष्णवे स्वाहा अस्त्रम् ॥ ध्यानम् —

शङ्खं चक्रं जलूकां दधदमृतघटं चापि दोर्भिश्चतुर्भिः
सूक्ष्मस्वच्छातिहृद्यांशुकपरिविलसन्मौलिमम्भोजनेत्रम् ।
कालाम्भोदोज्ज्वलाङ्गं कटितटविलसच्चारुपीताम्बराढ्यं
वन्दे धन्वन्तरिं तं निखिलगदवनप्रौढदावाग्निलीलम् ॥

ओं नमो भगवते धन्वन्तरये अमृतकलशहस्ताय सर्वामयविनाशनाय त्रिलोकनाथाय विष्णवे स्वाहा । इत्येकचत्वारिंशदक्षरो मन्त्रः ॥

अक्षरन्यास उच्यते —

शीर्षालिकश्रुतिविलोचनघोणगण्ड-
दन्तोष्ठपाणिपदसन्धिषु साग्रकेषु ।
आधारनाभिजठरस्तनपृष्ठहृत्सु
मन्त्राक्षराणि शितधीर्न्यसतु क्रमेण ॥

एवमक्षरन्यासं कृत्वा लक्षं जपेत् । आज्यसिक्तैः पायसैर्वा पयस्सिक्ताभिर्दूर्वाभिर्वा दशांशं पुरश्चरणाहोमः । रोगनिवृत्तिप्रधानोयं मन्त्रः ॥

अथ पूजाविधिः—

पूर्वमष्टाक्षरविधानोक्तवैष्णवपीठे समावाह्य समर्चयेत् । अङ्गैः प्रथमावृतिः । केशवादिद्वादशनामभिर्द्वितीयावृतिः । इन्द्रादिभिस्तृतीया । वज्रादिभिश्चतुर्थी ॥

अथ प्रयोगविधिः—

चतुरंगुलप्रमाणैरमृताकाण्डैर्जुहोति यो वह्नौ ।
रोगैर्विमुक्तदेहो विहरेच्छरदां शतं सुखेनासौ ॥

अमृताकाण्डं—गुळवेळ ॥ प्रयोगान्तरम्—

अरत्निमात्रैरयुतं घृताक्तैः समिद्भिरग्नावथ काश्मरीणाम् ।
आरोग्यसिध्द्यै प्रजुहोतु मन्त्री दीर्घायुषे सर्वसमृद्धये च ॥

काश्मरी—பெருங்குமிழ் प्रयोगान्तरम्—

प्रादेशमात्रैर्वटभूरुहेध्मैः जुहोतु वह्नावयुतं सशुङ्गैः ।
दीर्घायुषे रोगविषग्रहादिविमुक्तये सर्वसमृद्धये च ॥

वटभूरुहेध्मं—वटाचामसिधा । सशुङ्गैरिति—साग्रैरित्यर्थः ॥

प्रयोगान्तरम्—

ससितेन च पायसेन दूर्वात्रिकयुक्तेन च गोविपत्रकेन ।

अयुतं जुहुयात्ससर्पिशाऽग्नौ दुरितौघप्रशमाय रोगशान्त्यै ॥

अयमर्थः — सितेति-शर्करा । बोधिपत्रं-अश्वत्थपत्रम् । सितामिळितेन, पायसेन च सह गृहीतदूर्वात्रिकेन च बोधिपत्रगतेन च साज्येन च अयुतं जुहुयात् । तस्मादुक्तफलं स्यादिति ॥

प्रयोगान्तरम् —

हवनकर्म करोतु फलैर्नवैः अयुतमामलकीतरुसंभवैः ।
दुरितरोगविषग्रहविभ्रमप्रशमनाय च सर्वसमृद्धये ॥ इति ॥

आमलकीफलं-अवळे । प्रयोगान्तरम् —

देवं रविबिम्बस्थं मनोहराङ्गं प्रसन्नमुखकमलम् ।
अमृतघटं सजलूकं करयुगळेनादधानममलगतिः ॥

ध्यात्वा वसुसंख्यममुं जप्त्वात्मानं दृशा निरीक्षन्तम् ।
स्मृत्वा षोडशसंख्यं जप्त्वा तस्यान्तिकं समारभ्य ॥

स्वाङ्गावधिसोपानरूपमयं प्रतिविचिन्त्य मन्त्रममुम् ।
द्वात्रिंशत्संख्यमथो जप्त्वा संचिन्त्य तेन मार्गेण ॥

अवतीर्याग्रे स्थित्वा निजरोगगणं तदा जळूकिकया ।
सकलमपि चूर्णयित्वा नीरोगस्यात्मरोगममृतजलैः ॥

अभिषेचयन्तमेनं ध्यात्वा धन्वन्तरिं जपेन्मन्त्री ।
अष्टोत्तरं सहस्रं स्थैर्याय च यौवनस्य वश्याय ॥

आरोग्याय समृद्ध्यै कान्त्यै दीर्घायुषे विमुक्त्यै च ॥ इति ।

वसुसंख्यमष्टसंख्यम् । प्रयोगान्तरम् —

मन्त्रेणानेन संजप्त्वा भोज्यजातं दिने दिने ।

भुङ्क्ते योऽसौ नरो रोगैः विमुक्तस्सुखभाग्भवेत् ॥

प्रयोगान्तरम् —

औषधादिकमनेन जापितं नित्यमेव जुषतां तथा नृणाम् ।
आमयग्रहविषस्मृतिभ्रमाद्यापदो न तु भवन्ति जातुचित ॥ इति ॥

अथ यन्त्रं वक्ष्ये —

ससाध्याख्यं मध्ये प्रणवमपि षट्कोणविवरे
सुधार्णं किञ्जल्के स्वरयुगळमष्टच्छदमनु ।
लिखेन्मन्त्रस्यार्णानपि शरमितान्व्यञ्जनवृतं
कुगेहोद्यद्ठान्तं भिषगधिपतेर्यन्त्रमुदितम् ॥

एतद्विलिख्य यन्त्रं हैमे पट्टे सुवर्णलेखिन्या ।
शोभनतरे मुहूर्ते रुचकादिषु भूषणेषु संयोज्य ॥

संधारयन् सुजप्तं कृतार्चनाद्यं च सिक्तसंपातम् ।
आरोग्यायुःकान्तिश्रीधनधान्यैस्समं चिरं जीवेत् ॥

इदमेव विलिख्य साधु यन्त्रं नवनीते प्रतिजप्य मन्त्रमेनम् ।
लिहतां विलयं प्रयान्ति सद्यो निखिला रोगपरंपरा नराणाम् ॥

अस्यार्थः— प्रथमं षट्कोणं विलिख्य तत्कर्णिकायां प्रणवं विलिख्य तन्मध्ये साध्यनामादियन्त्रन्यायान् विलिखेत् । पुनः षट्सु कोणेषु ठं इत्यमृतबीजं विलिखेत् । पुनस्तद्बहिरष्टदलं पद्मं विलिख्य तद्दळमूलेषु केसरस्थानेषु स्वराक्षरद्वन्द्वं क्रमेण विलिख्य तद्दळमध्येषु धूर्जटनन्त्रवर्णान् प्रणवं विहाय द्वितीयाक्षराद्यान् पञ्चशः पञ्चशो विलिखेत् । पुनस्तद्बहिः वृत्तं विलिख्य तस्मिन् कादिवर्णैर्वेष्टयेत् । पुनस्तद्बहिश्चतुरश्रं विलिख्य तत्कोणेषु ठं इति अमृतबीजं विलिखेत् । एवं स्वर्णादिपट्टे स्वर्णादिलेखिन्या विलिख्य जप्त्वा समर्च्य पुनस्तेनैव मन्त्रेणाज्याहुतिं कृत्वा तत्संपातमग्निनिकटे यन्त्रे

विलिप्य साध्यं धारयेत् । तस्मादुक्तफलं स्यात् । अथवा नवनीते विलिख्योक्तप्रकारेण कुर्यात् । तथा कृतस्योक्तफलं स्यात् ॥ अथैतदेव यन्त्रं तण्डुले विलिख्य तस्मिन् कुम्भं संस्थाप्य गव्यक्षीरेण कलशं संपूरयेत् । आरोग्यार्थं विमुक्त्यर्थं च ॥

[1]अथ कलशपूरणविधिं सकलकलशपूजासाधारण्येन वक्ष्ये—

अथ कथयामि समासात् त्रिकालपूजाविधिं विधानेन ।
आरोग्याय समृध्दै कान्त्यै दीर्घायुषे विमुक्त्यै च ॥

आलिप्य गोमयजलैः स्थण्डिलमस्मिन् विलिख्य यन्त्रमिदम् ।
तत्कर्णिकान्तरमथो पीतेन च कोणषट्कमरुणेन ॥

असितेत रक्तवर्णैः यन्त्रं विरचय्य कर्णिकामध्ये ।
विन्यस्यांशुकमहतं तस्मिन् शालीस्सतण्डुला विधिवत् ॥

आच्छाद्यांशुकशेषो (शेषं त्व)स्मिन् विन्यस्य साक्षतं कूर्चम् ।
अहतेनाथ च धृत्वा वासोयुगळेन नूतनेन ततः ॥

आचम्य शुद्धदेहः प्राङ्मुख उपविश्य विष्टरे मन्त्री ।
यन्त्रोपरिस्थकूर्चे ध्रुवेण विन्यस्य [2]वज्रं लोहं वा ॥

राजतमथवा पात्रं पयसा गन्धेन पूरयित्वाऽस्मिन् ।
संस्थाप्य मन्त्रजापी सालग्रामं यथाशिला नित्यम् ॥

अधिवसति यत्र विष्णुः सर्वात्मा शाश्वतस्सदानन्दः ।
अश्वत्थाद्यैः स्तबकैरुज्वलमावेष्टय वसनयुगळेन ॥

पूर्ववदभिवाह्यास्मिन् परिवारैस्तं प्रपूज्य गन्धाद्यैः ।

---

१ अथ इत्यस्य स्थाने तत्र इति ङ मातृकापाठः ।

२ वाज्रं इति ग पाठः वाज्र इति ङ पाठः ।

अथ कथयामीत्यादीनां प्रपूज्य गन्धाद्यैः इत्यन्तानां ग्रन्थानामयमर्थः— प्रथमं गोमयजलैर्मण्डलं विलिप्य तस्मिन् तण्डुलचूर्णं प्रविकीर्य तस्मिन् धन्वन्तरियन्त्रं दर्भाग्रेण प्रविलिख्य, तत्कर्णिकामध्यं पीतेन वर्णेन एकत्रिंश-पटले प्राक् सुदर्शनविधानोक्तद्रव्येण, कोणषट्कमरुणेनापि प्राक् तत्रैवोक्त-द्रव्येण, अष्टदळमध्यं तु कृष्णवर्णेनापि प्राक् तत्रैवोक्तद्रव्येण संपूर्य, तद्बहिः रक्तवर्णेन तत्रैवोक्तद्रव्येण, तस्य यन्त्रस्य कर्णिकामध्ये अखण्डवस्त्राग्रं प्रसार्य, तस्य वस्त्रस्योपरि द्रोणादिप्रमाणेन शालीः प्रविकीर्य, तदुपरि प्रस्थादिप्रमाणेन तण्डुलान् प्रविकीर्य, तदुपरि तस्यैवाखण्डवस्त्रस्येतराग्रेणाच्छाद्य, तदुपरि साक्षतं कूर्चं विन्यस्य, पुनराचार्यः स्वयमखण्डवस्त्रेण परिधाय, तथैव नूतनाखण्डवस्त्रेण उत्तरीयं च कृत्वा, आचम्य आसने प्राङ्मुख उपविश्य, तण्डुलवस्त्रादेरुपरिस्थितकूर्चोपरि वज्रलोहमयं पात्रं वा रजतमयं पात्रं वा तन्तुना संवेष्टितं धूपितं चाधोमुखेन प्रणवोच्चारणपूर्वकं निधाय, वैष्णवपीठं तदुपरि संपूज्य पश्चादूर्ध्वमुखेन निधाय, तस्मिन्पात्रे साक्षतं कूर्चं निधाय, गव्यक्षीरेण मातृकाप्रतिलोमजपावसाने मूलमन्त्रेण त्रिवारं जप्त्वा तत्पात्रं पूरयेत् । सर्वत्रैवमेव कलशपूरणविधिः । तदुक्तं च क्रमदीपिकायाम्—

> अथ क्वाथतोयैः क्षकारादिवर्णैः अकारावसानैस्समापूरयेत्तम् ।
> स्वमन्त्रत्रिजापावसानं +॥ इति ॥

तत्र प्रथमं यत्र यत्र येन येन शुद्धजलादिद्रव्येण कलशं पूर्यते तेन तेन जलादिना शङ्खमापूर्य तस्मिन्नष्टगन्धान् विलोड्य तस्मिन् चतुर्नवतिकलाः समावाह्य तेन शङ्खस्थजलेन प्रथमं कुम्भमापूर्य पश्चात् शुद्धोदकादिना पूरयेत् ॥

तत्र प्रथमं वैष्णवदेवताविषयकलशपूजाविधानं चेत् तद्विषयाष्टगन्ध-विलोडितकषायोदकादिना शङ्खमापूर्य गन्धादिभिः समभ्यर्च्य कलादिचतुर्नवति-देवताः समावाह्य तज्जलं कलशे विनिक्षिपेत् ॥

शैवदेवताविषयं चेत् तद्विषयाष्टगन्धेनैवं कुर्यात्। दौर्गे चेत् तद्विषयाष्टगन्धेनैवं कुर्यात्। चतुर्नवतिकलादयः सर्वविषयेपि समाना एव। तत्र त्रिविधान्यष्टद्रव्याण्युच्यन्ते —

चन्दनकर्पूरागरुकुंकुमकपिमांसिरोचनाचोराः ।
गन्धाष्टकं च शक्तेस्सान्निध्यकरं च लोकरञ्जनकृत् ॥

चन्दनहिरि(ह्री)वेरागरुकुष्ठासृगुशीरमांसिमुरमपरम् ।
एवं वैष्णवगन्धाष्टकम् ॥ पुनः
चन्दनकर्पूरागरुदलरुधिरकुशीतरोगजलमपरम् ।

इति शैवगन्धाष्टकम्। उशीरं–वाला–(விளாமிச்சம்) रोगं–शङ्खलनीरु कोष्टम्। जलं–काळावाळा। मांसी–जटामांसी। मुरं–दवना, मुरसंज्ञमेव वा। चोरः–अम्बें हळेद्–கஸ்தூரிமஞ்சள் (மருக்கொழுந்து) रोचना-गोरोचना। असृक्–कुंकुमम्। कुष्ठं–சங்கழநீர் கோட்டம் दलं–पाचचेझाड பச்சிலைமரம் कुशीतं–रक्तचन्दनम्। ह्रीवेरं–இருவேலி कपितिण्पिलिमूलम्। रुधिरं–कुंकुमम् ॥ इति ॥

तत्र चतुर्नवतिकलादिमन्त्राः कथ्यन्ते —

सृष्टयै० ऋध्यै० स्मृत्यै० मेधायै० कान्त्यै० लक्ष्म्यै० द्युत्यै० स्थिरायै० स्थित्यै० सिध्यै० १० एता अकारोत्था दशकलाः हंसः शुचिषदित्यृक्पूर्विकाः समावाहयेत्। पुनः,

जरायै० पालिन्यै० शान्त्यै० ऐश्वर्यै० रत्यै० कामिकायै० वरदायै० आह्लादिन्यै० प्रीत्यै० दीर्घायै० १० इमा उकारजाः कलाः, प्रतद्विष्णुरित्यृक्पूर्विकाः समावाहयेत्। पुनः,

तीक्ष्णायै० रौद्रायै० भयायै० निद्रायै० तन्द्र्यै० क्षुधायै० क्रोधिन्यै० क्रियायै० उत्कार्यै० मृत्यवे० १० इमा मकारजाः कलाः, त्र्यम्बकमित्यृक्पूर्विकाः समावाहयेत् ॥ पुनः,

निवृत्त्यै० प्रतिष्ठायै० विद्यायै० शान्त्यै० इन्धिकायै० दीपिकायै० रेचकायै० मोचकायै० परायै० सूक्ष्मायै० सूक्ष्मामृतायै० ज्ञानामृतायै० आप्यायिन्यै० व्यापिन्यै० व्योमरूपायै० अनन्तायै० १६ इमा नादजाः कलाः, विष्णुर्योनिं कल्पयतु इति ऋक्पूर्विकाः समावाहयेत् ॥

तत्र तावत् प्रथमं तया तया ऋचा समावाह्य, पुनस्तत्संबन्धिनीः कलाः क्रमेण समावाहयेत् । अस्त्यत्रोपदेशः ॥

प्रथमं षोडशस्वरवर्णैकैकपूर्वोच्चारणेन नादकलाः षोडश क्रमेण समावाह्य, पश्चात् ककारादिदशवर्णोच्चारणपूर्वकं अकारकला दश समावाह्य, पुनः टकारादिदशवर्णपूर्वकमुकारकला दश समावाह्य, पुनः पकारादिदशवर्णपूर्वकं मकारकला दश समावाह्य, यकारादिचतुर्वर्णकं बिन्दुकलाश्चतस्रः समावाह्य, पुनः क्षकारपूर्वकं अन्त्यस्वरोक्तामनन्तायै० इत्येकां कलां समावाहयेत् । एवं कृते एकपञ्चाशद्वर्णाश्च तावत्यः प्रणवकलाश्च विनियुक्ता भवन्ति । मातृकावर्णप्राधान्यादेवं क्रमः ॥

तत्र कला यद्यप्यत्र चतुर्थ्यन्तत्वेन लिखिताः, तथापि समावाहनसमये द्वितीयान्तत्वेनैव कलास्समावाहयेत् ॥

पुनरष्टत्रिंशत्कलाः । तत्प्रकारः कथ्यते —

मं धूम्रार्चिषे नमः । ऊष्मायै० ज्वलिन्यै० ज्वालिन्यै० विस्फुलिङ्गायै० सुश्रियै० सुरूपायै० विमलायै० हव्यवाहायै० क्षं कव्यवाहायै० १० इत्यग्न्यात्मिका दशकलाः । मकारादिळकाररहितक्षान्तवर्णदशकपूर्विकाः समावाहयेत् ॥

पुनःसूर्यकलाः —

कं भं तपिन्यै नमः । खं बं तापिन्यै नमः । धूम्रायै नमः । मरीच्यै नमः । ज्वालिन्यै नमः । रुच्यै नमः । सुषुम्नायै नमः । भोगदायै० विश्वायै० बोधिन्यै० धारिण्यै० क्षमायै० १२ इति द्वादशसूर्यकलाभिः

प्रथमवर्गप्रथमाक्षराद्येकैकेन सह पञ्चमवर्गचतुर्थाक्षराद्येकैकं प्रतिलोमेनादौ संयोज्य समावाहयेत् ॥ पुनः इन्दुकलाः षोडश —

अं अमृतायै० आं मानदायै० पूषायै० तुष्ट्यै० पुष्ट्यै० रत्यै० धृत्यै० शशिन्यै० चन्द्रिकायै० कान्त्यै० ज्योत्स्नायै० श्रियै० कीर्त्यै० अङ्गदायै० पूर्णायै० पूर्णामृतायै० १६ इति सोमात्मिकाभिः स्वरवर्णैकैकपूर्विकाभिः समावाहयेत् ॥

इत्थमावाहनविधावष्टत्रिंशत्कलाः यद्यपि चतुर्थ्यन्तत्वेन लिखिताः तथाप्यावाहनसमये द्वितीयान्तत्वेन समावाहयेत् । इत्थं ऋचः पञ्च, प्रणवकलाः एकपञ्चाशत्, अष्टत्रिंशत् कलाश्च, संभूय चतुर्नवतिसंख्याकाः कलादयः एतास्शङ्खजले समावाह्य मूलमन्त्रेण च समावाह्य तज्जलं कुम्भे विनिक्षिप्य, अवशिष्टेनापि कषायोदकेन कुम्भमापूर्य, तत्र तत्र कलशनिधौ या यास्साध्यदेवताः तस्याः (तस्याः) प्राणप्रतिष्ठां च तस्मिन् कुम्भोदके कुर्यात् । एवं सर्वत्र कलशपूरणविधिः ॥

अत्र तु पुनस्तस्मिन् क्षीरमध्ये द्वादशसंख्यं यथालब्धं वा सालग्रामं निधाय, पुनस्तत्पात्रमुखे मङ्गलार्थं अश्वत्थचूतपनसवृक्षाणां स्तवकान्यूर्ध्वमुखेन निधाय तदुपरि पुष्पफलतण्डुलांश्च निधाय, शतमखवल्या कुम्भमाकलयेत् ॥ पुनः नववस्त्रयुगलेन तदुपरि पिधाय पुनरावाहयेत् ॥ सालग्रामस्थापनानन्तरोक्ताः सर्वाः क्रियाः सर्वकलशविधानेऽपि समानाः ॥ तदुक्तं च क्रमदीपिकायाम् —

सहकारयोषिपनसस्तबकैः शतमन्युवल्लीकलितैः कलशम् ।
पिदधातु पुष्पफलतण्डुलकैः अभिपूर्णयापि शुभचक्रिकया ॥

चक्रिका—पत्रपुटम् ॥

अभिवेष्टयेत्तदनु कुम्भमुखं नवनिर्मलांशुकयुगेन बुधः ॥ इति ॥

पुनरत्र धन्वन्तरिमूर्तिं तस्मिन् क्षीरे समावाह्य प्रागुक्तविधानेन आवरणैस्सह समर्चयेत् इति । एवं, 'अथ कथयामि समासात्' इत्यादिग्रन्थानामर्थ उक्तः । पुनः,

धन्वन्तरिं प्रसन्नं पुष्पैराराध्य संस्थितं क्षीरे ।
एवं ध्यात्वा प्रजपेन्मन्त्रं कूर्चेन साधु संस्पृश्य ॥ इति ।

धन्वन्तरिमित्यादिग्रन्थस्यायमर्थः । इत्थमुक्तप्रकारेण धन्वन्तरिं समभ्यर्च्य, तस्मिन् क्षीरे कूर्चाग्रं संस्थाप्य, तत्कूर्चपृष्ठं बहुभिः ब्राह्मणैः स्पृष्ट्वा, वक्ष्यमाणेन ध्यानेन ध्यात्वा, धन्वन्तरिमन्त्रं यथाशक्ति कार्यगौरवानुसारेण जापयेत् ॥ इति । ध्यानमुच्यते —

पयोधेर्मध्यस्थं दशशतभुजादण्डविलसत्-
घटौघास्यान्निर्यत्सुविमलसुधासारसलिलैः ।
सदा स्नान्तं साध्यं सुरुचिरममुं जपतात्
भवेदायुर्दीर्घं दुरितविषरोगैर्विरहितम् ॥

एवं ध्यानम् । पुनः,

एवं यजेद्दिनादौ दिनमध्येऽप्येवमेव सायं च ।
प्रयजेत्त्रिकालमेवं रक्षां कुर्यात्तथास्त्रमन्त्रेण ॥

अपरेद्युरथ मथित्वा प्रातस्संगृह्य साधु नवनीतम् ।
आलिख्य यन्त्रमस्मिन्प्रजप्य मन्त्रं समाहूय ॥

साध्यं तस्मै दद्यात् प्रभक्षयेत्सोपि तत्सुधाबुद्ध्या ।
साध्यस्य नाभिदेशे स्पृष्ट्वा मन्त्रं जपेद्गुरुस्सम्यक् ॥

अष्टोत्तरशतसंख्यं रक्षां कुर्यात्तथास्त्रमन्त्रेण ।
एवं त्रिपञ्चसप्तद्वादशदिवसानि वा यजेद्भक्त्या ॥ इति ॥

एवं यजेद्दिनादौ इत्यादि यजेद्भक्त्या इत्यन्तानां ग्रन्थानामयमर्थः ॥ एवमुक्तप्रकारेण तस्मिन् क्षीरे धन्वन्तरिं ध्यात्वा प्रजप्य त्रिकालमप्येवमेव तत्रैव संपूज्य, पूजानन्तरं ब्राह्मणैः कूर्चं स्पृष्ट्वा, धन्वन्तरिमन्त्रं कार्यगौरवानुसारेण यथाशक्ति जापयित्वा, पुनस्तस्मिन् दिने तत्रैव संरक्ष्य, पुनरप्यपरेद्युः प्रातस्समये उद्वास्य एतत्क्षीरं-मथित्वा तन्नवनीतं संगृह्य, तत् कदलीपत्रे विलिप्य तस्मिन् प्रागुक्तं धन्वन्तरियन्त्रं विलिख्य स्पृष्ट्वा यथाशक्ति जपित्वा साध्याय दद्यात् । सोपि तन्नवनीतं अमृतबुद्ध्या स्वीकुर्यात् ॥ पुनराचार्यः साध्यस्य नाभिदेशे स्पृष्ट्वा मूलमन्त्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥ पुनः सुदर्शनेन साध्यस्य रक्षां कुर्यात् । इत्थं त्रिदिनं वा पञ्च दिनानि वा सप्तदिनानि वा द्वादशदिनानि वा कार्यगौरवानुसारेण नित्यशः एवमेव संपूज्य, परेद्युः प्रातर्मथित्वा उक्तप्रकारेण गुरुः साध्याय नित्यशो दद्यात् ॥ एवं त्रिपञ्चसप्तादिदिने जाते, तदनन्तरे दिने कर्तव्यविशेषमाह—

अपरेद्युर्यन्त्रमिदं दक्षिणवामक्रमेण संलिख्य ।
पूर्ववदभिपूर्य ततो रजोभिरत्युज्ज्वलं विधाय तयोः ॥

विन्यस्य याम्यसंस्थे शालीतण्डुलतिलानि राजीश्च ।
नूतनवसनेन पृथक् क्रमेण संच्छाद्य तत्र कूर्चमिदम् ॥

विन्यस्य कुम्भमस्मिन् निधाय धूपादिवासितं मन्त्री ।
क्षीरद्रुचर्मसिद्धक्वाथैरापूर्य शुद्धतोयैर्वा ॥

अश्वत्थचूतपनसस्तबकैर्वसनद्वयेन चावेष्ट्य ।
आवाह्यास्मिन्देवं विधिवत्संपूज्य गन्धपुष्पाद्यैः ।
स्पृष्ट्वा प्रजप्य मन्त्रं संरक्ष्यास्त्रेण मन्त्रविद्भूयः ॥ इति ।

अपरेद्युर्यन्त्रमित्यादीनां मन्त्रविद्भूयः इत्यन्तानां ग्रन्थानामयमर्थः । त्रिपञ्चसप्तादिदिनमानेन पूर्वोक्तक्षीरजपे जाते ततः परेद्युरिदमेव धन्वन्तरी-

यन्त्रं, उभयत्र दक्षिणवामतः प्रागुक्तप्रकारेणैव विलिख्य, तथैव वर्णैरापूर्य च, तयोर्मध्ये अहतनूतनवस्त्राग्र पूर्ववदेव प्रसार्य, तस्मिन् शालीतण्डुलांश्च तिलांश्च राजीश्च पूर्वपूर्वोपरि वस्त्रेणाच्छादनपूर्वमुपर्युपरि एतानि द्रव्याणि निधाय तदुपरि कूर्चं निधाय, तस्मिन् धूपपूरितं तन्तुवेष्टितं कुम्भमधोमुखेन निधाय, तदुपरि वैष्णवपीठं संपूज्य, पुनरूर्ध्वमुखेन तं कुम्भं तारजापी निधाय तदन्तस्साक्षतं कूर्चं निधाय, पुनरश्वत्थवटौदुम्बरप्लक्षाणां त्वचः क्काथयित्वा तैर्जलैर्वा शुद्धजलैर्वा तं कुम्भं पूर्ववदष्टगन्धे चतुर्नवतिकलाद्यावाहनपूर्वकं मातृकाप्रतिलोमपूर्वकं मूलमन्त्रेण संपूजयेत् । पुनस्तस्मिन् स्वर्णरत्नादीनि निधाय, अश्वत्थचूतपनसस्तवकान् पूर्ववत् कुम्भमुखे निधाय शतमखवन्या संवेष्ट्य, तदुपरि नूतनाहतवस्त्रद्वयेन संच्छाद्य अस्मिन्कुम्भोदके धन्वन्तरिमूर्तिमावाह्यावरणैस्समभ्यर्च्य निवेद्यं कृत्वा प्रसन्नपूजां च कृत्वा तं कुम्भं स्पृष्ट्वा मूलमन्त्रं जप्त्वा, पुनरावरणदेवतास्सर्वा अपि मूलदेवतायां विलाप्य, पुनस्तां मूलदेवतां तत्रैव परं तेजोरूपेण स्मरेत् ॥

पुनस्तत्र पूजामण्डलमण्डपकुण्डवितानादिगतं, यत्संसर्गवशाद्देवतासान्निध्यं तदपि तस्मिन्नेव कलशे अभियोज्य कुसुमैरभ्यर्च्य, पुनरष्टोत्तरशतं मन्त्रं जप्त्वा, पुनः सुदर्शनेन रक्षां कृत्वा पुनस्तत्रैव संरक्षेत् । अत्र तु सान्निध्ययोजनादिप्रकारो धन्वन्तरिविधानग्रन्थे, अनुक्तोपि सर्वत्र कलशविधावेवमेव न्यायः ॥ तदुक्तं च क्रमदीपिकायां,—

वपुष्यथो दितिजजितः समावृतीः
विलाप्य तास्तदपि नयेत्सदात्मताम् ॥

ध्वजतोरणदिक्कलशादिगता-
मपि मण्डपमण्डलकुण्डगताम् ।
अभियोज्य चितिं कलशे कुसुमैः
परिपूज्य जपेत्पुनरष्टशतम् ॥ इति ॥

पुनस्सौम्यभागस्थे यन्त्रे कर्तव्यमाह—

अथ यन्त्रे सौम्यस्थे निधाय वह्निं विधानतो मन्त्री ।
अग्निमुखादिकमखिलं स्वचरणविहितक्रमेण कृत्वाऽग्नौ ॥

आवाह्य वैद्यनाथं परिवारयुतं प्रपूज्य गन्धाद्यैः ।
अष्टोत्तरं सहस्रं ससर्पिषा पायसेन हुत्वा च ॥

विधिवत्समाप्य होमं संपूज्याग्निं विसृज्य निशितमतिः ।
अभिषिच्य कलशतोयैः साध्यं दत्वा च तस्य संपातम् ॥

नवनीतं च सुजप्तं वसुधाधिया सोपि भक्षयित्वा तत् ।
मृष्टैर्भूयस्त्राद्यैर्विप्रान् सन्तर्प्य देशिकस्यापि ।
धनधान्यधेनुवासोलंकृतिभूपासुरत्नशय्याद्यान् ॥

दत्वा तेन च हर्षादाशिष उक्ता द्विजैश्च संहृष्टैः ।
शिरसोपगृह्य नत्वा प्रसादयेद्देशिकं मुरारिधिया ॥

प्रोक्तक्रमेण विधिवत् परिपूजयेद्यो
भक्त्या त्रिकालमखिलामयधूमकेतुम् ।
धन्वन्तरिं स तु चिराय विमुक्तरोगः
जीवेत्परत्र परमं पदमेति विष्णोः ॥ इति ॥

अथ यन्त्रे सौम्यस्थे इत्यादीनां पदमेति विष्णोरित्यन्तानां ग्रन्थानामयमर्थः ॥ एवं कुम्भं संपूज्य, पुनः कुम्भस्योत्तरभागेपि पूर्वोक्तकुंभासनयन्त्रवदेव यन्त्रं विलिख्य तस्मिन्यन्त्रे अग्निं निधाय, आचार्यः स्वचरणविधानेन अग्निमुखादिकं कृत्वा, पुनरग्नौ वैष्णवपीठं संपूज्य, तस्मिन् धन्वन्तरिं समावाह्य, पूर्वोक्तक्रमेणावरणैस्सह संपूज्य तत्राज्यसिक्तेन पायसेन च अष्टोत्तरसहस्रं संपातग्रहणपूर्वकं हुत्वा, पुनः प्रसन्नपूजां च कृत्वा, अग्निं विसृज्य, पुनराचार्यः साध्यमाहूय शुद्धवस्त्रादिकं धारयित्वा, शुद्धाचमन-

प्राणायामादिकं च कारयित्वा, तमन्तिके निधाप्य तस्य देहे गुरुः प्राणायामभूतशुद्धिमातृकान्यासादीन् कृत्वा पुनः पीठन्यासं च कृत्वा, तस्यास्य शिरसि मूलमन्त्रेण जलगन्धादिभिरभ्यर्च्य, गन्धयुताक्षतकुसुमदूर्वास्तस्य शिरसि निधाय, पुनराशीर्वादनादित्रादिभिस्सह तं कलशं गुरुरुद्धृत्य, तेन रत्न-मन्त्रौषधादियुक्तेन चामृतीकृतेन च परतेजोरूपेण जलेन शिष्यतनौ गुरुर्मातृका-प्रतिलोमजपान्ते त्रिवारं मूलमन्त्रजपपुरस्सरमभिषिच्य अङ्गऋष्यादींश्च कुर्यात् ॥

अत्र तु अभिषेचनसमये शिष्यदेहे प्राणायामपीठन्यासादिविधिरनुक्तोऽपि सर्वत्र कलशाभिषेचनसमये एवमेव कार्यः । तदुक्तं च क्रमदीपिकायाम्—

अथ शिष्य उपोषितः प्रभाते
कृतनैत्यस्सुसिताम्बरस्सुवेषः ।
धरणीधनधान्यगोदुकूलैः
धिनुयाद्विप्रवरान् हरेः प्रसक्त्यै ॥

भूयः परीत्य प्रणिपत्य देशिकं
तस्मै परस्मै पुरुषाय देहिने ।
तां वित्तशाठ्य परिहृत्य दक्षिणां
दत्वा तनुं स्वां च समर्पयेत्सुधीः ॥

अथाऽभिषेकमण्डपे सुखोपविष्टमासने
गुरुर्विशोधयेदमुं पुरेव शोधनादिभिः ॥

पीठन्यासावसानं वपुषि विमलधीः न्यस्य तस्याधिकाये
मन्त्रेणाभ्यर्च्य दूर्वाक्षतकुसुमयुतां रोचनां के निधाय ।
आशीर्वादैर्द्विजानां विशदपटुरवैर्गीतवादित्रघोषैः
माङ्गल्यैरानयेत्तं कलशमभिवृतस्तत्समीपं व्यतीतः ॥

तेनाभिलीनमणिमन्त्रमहौषधेन
धाम्ना परेण परमामृतरूपभाजा ।

संपूरयन्वपुरमुष्य ततो वितन्वन्
तत्सामरस्यमभिषेचयताद्यथावत् ॥

क्षाद्यैरान्तैर्वर्णैरभिपूर्णवपुस्त्रिरुक्तमन्त्रान्तैः ॥ इति ॥

तन्त्रसमुच्चये तु शिष्यदेहे पीठं समभ्यर्च्य समावाह्य पाद्यादि दद्यात् । स्नानस्थाने कलशैरभिषिच्य पुनरवशिष्टोपचारान् दद्यात् ॥ तत्र निवेद्यस्थाने सर्वरसमयमर्घ्यं दद्यादिति प्रोक्तः । एवमभिषेकं कृत्वा पुनस्तस्मै साध्याय संपातं च, पूर्वदिने पूजितं क्षीरं मथित्वा तन्नवनीतं च मूलमन्त्रेण जप्त्वा दद्यात् ॥ पुनस्सोपि साध्यस्तदाज्यद्वयं सुधाधिया संलिह्य, पुनर्मृष्टान्नै-र्ब्राह्मणान् भोजयेत् । गुरुदक्षिणां च दद्यादुक्तप्रकारेण ॥ तस्मादुक्त-फलं स्यात् ॥

तत्र यत्र यत्र त्रिपञ्चसप्तादिदिनैः कलशविधौ होमविधौ वा कलशं वा अग्निं वा संरक्ष्यैव अजस्राग्निरूपेण वा अजस्रकलशरूपेण वा क्रियते, तत्र सर्वत्र दिने दिने त्रिकाले पीठपूजावाहनावरणपूजादयस्सर्वेपि कर्तव्याः चैतन्यस्फूर्त्यर्थम् । उद्वासनं त्वग्न्यावसाने दिने । नित्यशो निष्कलभावेनैव । कलशे तु कदापि न कर्तव्यम् । अयं न्यायः सर्वत्र समान एव । तत्रा-वाहनमिति अभिमुखीकरणमिति च द्विविधम् । तत्र प्रथमावाहनमेव आवाहन-संज्ञम् । द्वितीयावाहनं तु अभिमुखीकरणमिति शेषः । अयं तु नवनीत-प्रयोगोऽतिरहस्य एव । अवश्यमुक्तफलप्रदश्च ॥

अथ प्रयोगान्तरम् —

राकातुषारकरमण्डलमध्यसंस्थं
धन्वन्तरिं प्रतिविचिन्त्य यथोक्तरूपम् ।
अष्टोत्तरं दशशतं मनुवर्यमेनं
जप्याद्विशुद्धचरितः क्षयरोगशान्त्यै ॥

अस्यार्थः — पौर्णमास्यामिन्दुमण्डलमध्यस्थं धन्वन्तरिं पूर्वोक्तध्यानेन ध्यात्वा अष्टोत्तरं सहस्रं धन्वन्तरिमन्त्रं नियमस्थो जपेदिति ॥

प्रयोगान्तरम् —

यद्वा विचिन्त्य निजमूर्ध्नि मनोहराङ्गं
दोर्द्वन्द्वसक्तघटवक्त्रगलत्सुधार्द्रम् ।
स्वात्माङ्गयष्टिमनया परिपिच्यमानं
ध्यात्वा जपेदुपरि रोगविषादशान्त्यै ॥

अस्यार्थः — साधकः स्वमूर्ध्नि उक्तविशेषणविशिष्टं धन्वन्तरिं ध्यात्वा तदमृतघटस्थसुधया साधकस्य स्वस्यात्मानं परिपिच्यमानं ध्यात्वा अष्टोत्तर-सहस्रं जपेत् । इति ॥

अस्य मन्त्रस्य फलमाह —

एवं जपार्चाहवनादिभिर्वा धन्वन्तरिं यो भजते नरोसौ ।
रोगैर्विमुक्तश्चिरकालमस्मिन् विहृत्य चान्ते परमेति धाम ॥

इति मन्त्रसारोक्तधन्वन्तरिविधानं समाप्तम् ॥